

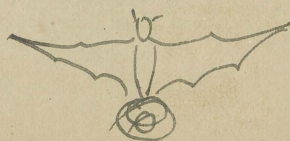
Els contes valencians
de Gonzàlez Martí

el dia 14 de gener de 1949

Conferència pronunciada pel President
de la Secció de Literatura i Filologia de la
"Societat d'Amadors de les Glories Valencianes"
"Lo Rat Penat"
i ampliada en 1951.

Carles Salvador

~~el dia 14 de gener de l'any 1949~~

València

1 9 4 9

Digna Presidència;
Senyors;
Senyors; La novel·lista valenciana contemporània ⁶

Un fet insòlit s'ha produït en la història de les lletres valencianes, un fet que no s'ha ~~fet~~ ~~remarcat~~ bastant tant com mereix i que és necessari que algú el faça patent per tal que el públic valencià en general se n'adone. Es tracta de la publicació de ^{les tres} ~~la primera~~ ~~ra~~ i de la segona ~~unitats~~ de "Contes del pla i de la muntanya" de don Manuel Gonsàles Martí, ~~com el nostre president~~, qui, quan ~~es~~ ^{la primera} ~~escriu~~ a Madrid, en plena guerra civil, estava ben lluny de pensar que tornaria a ser president d'aquesta societat que ens acobla a ell i a nosaltres.

Juan publicà el seu primer volum de Contes, en 1947, ja ^{ens} ~~vaig~~ ~~admirar~~ ~~en~~ de la importància cabdal que tenia el retornar a la prosa, ^{a la prosa literària,} quan ja els lectors de valencià estaven una mica cansats de veure als aparadors de les llibreries, ^{nois volums versos,} ~~els llibres de poesia~~, perquè anaven succeïnt-se els uns als altres, i ^{el cas} semblava ~~que~~ sense remei, és a dir, sense ~~causes~~ ~~res~~ ^{maneres} ~~unes~~ ~~altres~~ ~~maneres~~ ~~res~~ ^{començaven a aparèixer.} de manifestacions literàries. ^{plenes} ~~plenes~~ ^{vam} ~~vam~~ escriure que calia llançar les cam-

panes en veul, ^{amb} ~~en~~ aquestes paraules: 7

« Si nosaltres tinguérem autoritat per a fer tal cosa, manaríem fer aquests dies un veul general de campanes, no solsment a la Ciutat, ans a tot el Regne. No un veul de campanes metalòric, sino veul i efectiu. I fóra pera celebrar i honrar l'aparició, la publicació dels vuit volums de valenciana prosa que ha produït la ben trempada ploma de don Manuel González Martí, volum titulat « De la València Medieval. » Contes del pla i de la llunyanya. » il·lustrat profusament per Dubou. »

« ¿Per què cal assenyalar com a aconteximent l'edició d'aquest llibre? ¿Quina importància té si és una obra d'imaginació i un producte netament literari? Dues per això mateix; per ser una obra de literatura, de les que tant escassegen en l'actualitat. (Cal no oblidar que des de 1936 no s'han publicat llibres de prosa literària valenciana. El darrer fou un resumari de Sant Vicent Ferrer, i el primer després del llarg descans és el de contes ambientats en la València medieval que ens ocupa). »

« Perquè fins aquí, i des de la terminació de la Guerra, se succeïen les edicions de llibres de valencians d'escàs nombre de pàgines. Faquestes edicions eventan escasses, q'l

ni els rimadors podien presentar un 8
corpus poètic d'alguna ambició, ni els lec-
tors podien saborejar llargament continguts
considerables. Per una altra part, ~~les poemes~~
els poemes donaven a la publicitat els
poemes concebuts i resalts feia ja molts
anys. De tal manera que la poesia im-
presa darrerament no respon a la pro-
ducció actual dels poetes més actius. >>

« Ara, de ^{sobte} ~~prompte~~, sense que precedira
la convenient revista de contes i novel·les
que en altres èpoques despertaven co-
cisions, incitaven curiositat i despertaven
apetències lectores de major volum; ara,
quan semblava que la prosa valenciana
estava relegada, arraconada, oblidada
per molta gent, arriba a les nostres mans
una sèrie de vuit contes ben escrits, apor-
piadament ilustrats, correctament impre-
sos. >>

« No es per a llençar les campanes al
vol ni don Manuel Forcadell Martí ha
travatat unit obres mestres amb més vida
que retòrica; però amb la retòrica nece-
sària per a obtenir el títol d'escriptor,
de contista, de literat valencià? Perquè
els seus contes - i els analistes, els crítics,
ens diran si efectivament són tot contes

o ni en el llibre hi ha també novel·les, ⁹
que també podria ser - un producte del co-
neixement que ell té del cor humà, de les
passions, de la Vida. De la Vida que tots vi-
vem però que no tots observem i captem
igualmente i de la vida que aprenem en els
llibres i en tota mena de documents. 77

• Han passat ^{el} tres mesos i no ens cal rectificar
ni una línia. ^É més; caldria, en haver re-
publicat el segon volum, la segona ^{tema} ^{il·lustració}
de contes de don Manuel, ^{la tercera,} haver repetit ^{el} ^{nom} ^{il·lustració}
teig general de campanes. ~~transil·lis.~~

Perquè si no estem sobrats de poetes, de
bons poetes valencians, ^{és clar,} de prosistes estem
^{molt més} mancats. És que la prosa costa més de fer
que no el vers. Generalment el públic no es-
criptor creu el contrari: que escriure en vers,
en bon vers, ^{en bona prosa,} és més ^{difícil} que escriure ^{en} prosa,
el poeta rimador produeix d'una ma-
nera que podríem dir fisiològica, encara
en el cas, que produeix ^{ca} ~~ca~~ treballosament,
lentament, amb dolor. El ~~bon~~ poeta, el bon
poeta, ni posseïx l'idiosincrasia, per aquella gra-
cia alada que Déu li ha donat, ~~sic~~ ~~com~~
va escrivint, ~~ca~~ ~~ca~~ va produint els seus
poemes ^{amb} una febre ultraterrena que al-
guns ^{anomenen} ~~li~~ ~~seu~~ inspiració com si un àngel,
el seu àngel, li dictava a les oïdes els vers.

No perfectes amb ^{el} ritme, amb la música. (10
litat pertinent, amb la vinya coronadora
~~de~~ de l'obra perfecta. I, ~~aquí~~ aquí van la in-
ferioritat, en ~~of~~ desaparèixer el raig de la font
inspiradora, en ^{absentant-se} absentar-se l'àngel que dicta-
va o bé en emmurdir l'àngel, el poeta termi-
na el poema, l'obra literària. En no ha-
ver ~~un~~ res més a dir, deixa la ploma i el
càntic és terminat. No manca res perquè
el que calia fer, fet està.

L'obra literària que en prosa, no. Abans
de començar-la, el contista, el novel·lista, ha
de saber on ha d'anar, i per on ha d'anar.
Ha de tenir una anècdota, o moltes anècdotes;
ha de tenir un o més personatges; ha de cre-
ar un escenari, un ambient, un espai. El poe-
ta ni és un realista, un impressionista, un
descriptiu, ho té tot fora d'ell, ~~d'abank~~ davant
d'ell i no li cal ningú copiar. Si és un sub-
realista, un introspectiu, no li cal ningú cop-
iar. Tot ho té dins d'ell. No li cal ningú tran-
sre. El novel·lista és un inventor. El poeta és
un relator o un delator. El novel·lista crea. El
poeta està creat. ~~El~~ Novel·lar és un ofici. ~~Ver~~
nificar, ^{és deixar anar} ~~respirar~~ l'esperit. La novel·la és un
producte artístic, és un producte d'artifici,
és a dir, artificial. Verificar, poèticament,
és un producte natural. En totes les literatures,
apareix primer el poeta; ^{després} ~~que~~ el prosista. A

València, es confirma la vegla, una vegada 11
més. Els trobadors inicien la nostra literatu-
ra. La mateixa Èpica del Rei En Jaume I està
plena de fragments en vers si és que tota ella
no són escrits en vers, en vers. El nostre pri-
mer Renaixentista, Tomàs Vilarroja escriu
en vers; el nostre patriarca de les Letres, Teo-
dor Lorente, és un poeta. I ara, en aquesta
tercera etapa Renaixentista, en l'^{actual} etapa, que
comença després de la guerra, la producció
verificada és major que la prosaística. I he
en aparèixer la prosa en aquesta tercera ^{l'horra} eta-
pa del Renaixement literari ho fa amb tota dig-
nitat; ho fa com poden ~~els~~ comprovar els lec-
tors en les ~~seus~~ ^{seus} ~~très~~ ^{tres} antologies de contes de don Manuel
Fonsalva Martí.

Però és que aquests ^{vint-i-quatre} ~~seus~~ contes són un pro-
ducte esporàdic? Ho hi ha res anterior que
explique la normal aparició d'aquest tan-
te notable prosaística?

Hi ha, efectivament, novel·listes, artistes, literats
que han produït estimables obres en prosa. Hi ha
aquelles tres esponentes èpoques, en els darrers
temps, de producció prosaística. Les dues ^{d'el} ~~del~~ Cuen-
to del Dumenge⁽¹⁾; la tercera, la de la Nostra No-
vel·la⁽²⁾ apart d'altres col·leccions que no han
tingut una vida tan pròspera o que per causes
que no cal analitzar, no han influït tant
els escriptors i el públic lector. En aquestes

(1) El Cuento del Dumenche, semanari il·lustrat. València 9 de Agost de 1908. Publicat el ~~51~~⁵¹ i darrer número, el 24 de juliol de 1909. Tornà a publicar-se, dirigit per Vicent M. Carceller, en València el 4 de Gener de 1914 essent el ~~366~~ darrer número el 366 a València a 10 d'abril de 1921.

(2). - Nuestra Novela, Revista literaria Popular, dirigida per Francesc Alameda i Vives. Començà a publicar-se a València el 17 de maig de 1930 essent el ~~61~~ darrer número el 61, de l'11 de juliol de 1931.

col·leccions ^{primeres} han publicat contes i novel·les. 12
tes un gran nombre d'autors; però són pocs els
que han persistit i ~~avans~~ ^{menys} els que han arribat
a fer-se un nom com a prosistes. Tots o quasi
bé tots els ~~seus~~ poetes i molts erudits, ^{periodistes} han pro-
bat fortuna en la novel·la curta o en el conte.
Alguns triomfaren com Lluís Sanmartín en
Cadiveta d'or i Josep Maria Estere Victòria, en El
milacre de l'Amor i de les flors. Però la novel·la
llarga o el volum de contes de quix considerable
no ha estat un fet normal com ho eren aque-
lles obres que retinencialment adquiria el
lector valencià, àvid de prosa literària.

No obstant en els darrers vint-i-cinc anys
han produït assaigs ^{de creació} ~~de~~ ^{de} una dotzena d'es-
criptors. Chavarri amb els seus Cuentos lírics ens
dóna un bell volum ~~que~~ que requirirà amb
un altre de croquis; de l'Horta i de la Unsta-
nya i ~~de~~ un altre, Proves de viatge, en els que
la imaginació s'alça amb la descripció.

Deixant de banda Socarrats de Minors
Barraclina, una novel·la de costums valencians
de Víctor Navarro i de la filla ~~de~~ ^{de}
La pan dels poblets ~~una~~ novel·la ^{el castellà} ~~menuda~~
~~de~~ aquella escola naturalista que ^{amb} Felipe
Trigo obtingué una fama tan popular com
efímera, obrim a Sol de València de Balta-
sar Bonet Lluís, una que escriu una ~~novel·la~~
menúcia infantil molt veixides ~~de~~.

Es dignes d'una acurada revisió després 13
de la qual podríem ^{tenir} un excel·lent llibre de
prosa.

En Uits d'hivern de Feig Esbert hi ha la tragè-
dia del camp valencià que es despobla per causa
de la manca de pluges; Fontvobada de Blauís Ja-
les Boli és un llibre descriptiu castellonenc ~~on~~
~~l'autor~~ de mèrits en la descripció; Cuentos per als
menus cliquets de Pla d'Umpó interessa més
per les anècdotes que pel llenguatge puix que és
una producció que apareix quan l'~~idies~~ ^{idies} prosa
va assolint una perfecció estimable com ho
demostran els volums Icar o la Impotència ~~de~~ ^{de Perucha}
~~un~~ d'ambient europeu, & El Cavaller del Dubte
de Carveres i Calatayud que és la novel·la valen-
ciana dels intel·lectuals i de l'aristocràcia; Cortes
per als Infants aplec folklòric de les terres
del Nord, traducció de Joaquim Beig qui amb
aqueix volum feia entrar a la literatura va-
lenciana uns aires nous i dignes d'imitació.

Aves novel·les traduïdes així mateix però
del castellà, ^{per la qual suran de València} ~~però~~ ^{ben conegudes} per què elles
ja eren famoses, La barraca i Flor de Maig
de Blasco Ibàñez, ens demostraven com l'expres-
sio vernàcula feia franquar matissos a aquests
dues obres que havien estat pensades en valen-
cià pel seu autor.
De Castelló ens vindrà aquella magnifi-
ca novel·la de cavalleries que ~~no~~ Tombatonals
rústiques,

de Pasqual Fivado, que ^{no} ha estat prou lloada, ¹⁴
potrer perquè no ha estat prou estudiada, que por-
ta un valencià riquíssim de lexicografia i de
girs i modismes, popular i viu, brillant i fres-
cal com el mateix argument del llibre. El Pas-
qual Fivado, ens donà després, un aplec de contes
lles, de la mena garbera successor de la sena
magnífica novel·la. Emparentat amb aquests
volums és el ~~de don~~ de don Angel Sánchez Lozalbo, Bolan-
gera de dimonis, al qual ens hem de re-
ferir més avant.

La prosa novel·lística valenciana havia
de triomfar en ^{la present} ~~aparent~~ renaixença i aquesta
glòria ~~l'ha~~ ^{l'ha} aconseguida. Ernest Lluch
tindrà Ferrando ^{amb} Vida d'Infant. El Jar-
rant i l'^{Primavera inquieta} tranquada ^{amb} Una dona n'atura
en el canvi. Aquest brillantíssim escriptor
unix a l'interès de l'acció, una sensibilitat
molt fina i delicada i una prosa perfecta. És
al nostre entendre, el ~~millor~~ millor prosaista valencià
^{del segle} en quant a la qualitat i la quantitat
d'obra feta. Ara, darrevament, després d'averse-
guir el Premi Creixells, el màxim que es conce-
dix a la novel·la en la nostra llengua, els ven-
cor s'ha decantat cap als estudis historiogràfics
on triomfa igualment.

I es produeix la guerra. ~~Es~~ Es deixa de publicar.
Van passant anys i ara l'un, després un altre,

ESTUDIO CLÍNICO-HIDROLÓGICO

els poemes ^{van} donant fe de vida. Llibres de versos

Q d'escàs ~~amb~~ ~~nombres~~ de pàgines, primer;

més avant, els poemes s'acoblaven en volums
més groixuts. I, repetim, de sobte apareix

al ~~la~~ ~~llum~~ pública ~~la~~ primera unitena
de Contes del pla i de la muntanya. ¿Com ha

estat això? L'autor els havia escrit du-
rant la guerra a Madrid quan estava
voluntària i forçosament - valga la pa-
radoxa - confinat en la capital d'Espa-
nya on havia de marxar, amb gran
dolor, abandonant sa pròpia ^{llar,} casa llogint

de la mort. En aquelles hores de confina-
ment l'escriptor que hi havia adins d'ell
mateix escoltà les veus de l'home que em-
nava València, que recordava personatges
històrics i històries dels nostres reflexes me-
dievals i amb tota naturalitat en posar-
se a escriure el primer conte ho feu en
valenciana llengua.

~~III~~

Antecedents: "El ^{DECEMBRE} novici de la Penya Verda" i "Bolangerera de dimonis"

~~Deia~~ ~~que~~ En l'aplec de contalles, "Bolangerera de dimonis" li ha un antecedent dels

contes de don Manuel Fossales Martí; és aquell en el que ^{l'acció d'} un dels contes està situada en els temps medievals valencians. L'autor de la Bolangerera bé és 29 - però que és don Angel Sánchez Cosalbo, de Castelló, de la Plana historiadors, erudit, crític d'art, erudit, emanoriat de les comarques castellonines. El seu llibre és el 1931. Però abans i havia publicat a Madrid, en castellà, un llibre sobre la Balma, Tres dies con los endemoniados de Prats i Beltran, castelloní del Maestrat. Fou un reportatge que obtin

gué un gran èxit de públic el contingut del qual causà estupor a tota Espanya i fins a l'estranger. Era una visió parcial de la famosa ruïna al santuari de la Balma de Zorita, era una obra feta expressament, i alligudament - ho sabem d'una manera certa - des ^{d'un} ~~del~~ punt de vista periodístic i espectacular. Bolangerera de dimonis ^{que és una rèplica al llibre de Prats i Beltran} comença amb una

novel·leta titulada El casament del dimoni de Zorita. Sánchez Cosalbo es pren els desparats que busquen la salut del cos per la intervenció

i de barranes profundíssims. Podria ser-n. li el
 retret d'usar un valencià comarcal si València
 no estigués mancada d'autors que posen sobre
 llurs espatles la feina de fer circular l'enorme
 cabal de llengua viva que es perdria de no anar
 prompte al corrent del llibre ben escrit. A més, el
 comarcalisme lingüístic en obres com aquesta, ple-
 na de pàgines costumistes, és una virtut. Al costat
 de les diverses valors hi ha la del llenguatge que,
 per ~~ser~~ el tractat una de les comarques valen-
 cianes on millor es conserva, resulta a través de
 l'obra un inventari de paraules molt encertada-
 ment usades, dignes de ser recollides per al-
 tres comarques per a engronir - tasca dels literats -
 el nostre bell parlar.

Bolangeria de dinovins ~~solis~~ a més a més
 de Zorita porta La lle

El casament del dimoni de Zorita porta La lle
 genda de la Vergel també sobre els sembrats de
 la Palma. En Color i forma hi ha la preocupació
 dels marxants que trauen cap a terres estranyeres
 les obres arqueològiques de València, en unica-
 diària del nostre patrimoni artístic. En La dia-
blesa del retaul - i veuran l'antecedent de l'obra
 de don Manuel - hom conta la vida d'un pintor
 quatrecentista vinculat a Sant Mateu, centre i esco-
 la de retaulistes de fama. La descripció de

l'abrador de l'artista Pere Alemany i l'em- 19
meració de les taules que el tal pintor deixa
per tota la comarca i terres d'Arzobispo entrem ja
en els límits de ~~la~~ investigació artística.

I així, tot el volum. Amb les pàgines de l'any
dibuides en cada ~~paràgraf~~ ^{narració} ~~història~~ ~~no~~ ~~el~~ ~~l'ada~~,
on es recolza l'interès de les cristalles, amors
més vegades ~~efelios~~ i altres vegades, no tant.

- Açò que he dit hem dit del ~~volum~~ obra de don
Josep ^{no} diem, també, de l'obra de don Manuel.
I és que el ceramista, l'historiador, el crític d'art,
l'erudit, s'ha manifestat artista del lleuretatge,
s'ha manifestat escriptor, novel·lista, contista,
sense perdre, ans al contrari, ~~influència de les~~
~~qualitats anteriors~~ ^{d'aquestes} ~~de~~ ~~les~~ ~~taules~~ ~~esmentades~~ ~~per~~ ~~a~~ ~~la~~ ~~creació~~ ~~de~~
~~les~~ ~~taules~~ ~~esmentades~~ ~~de~~ ~~les~~ ~~taules~~ ~~esmentades~~.

Don Manuel és l'historiador de la ceràmica
dels segles medievals. Per a historiar-la li ha cal-
gut estudiar tots els aspectes de l'època. Reis, ca-
vallers, menestrals; ambient, costums; indumen-
taria, institucions... Ajunten-li gust literari,
imaginació creadora, possessió de la ^{tes} tècnica de
l'escriptor, possessió i del, lleuretatge, cin i ar-
caic de València; ajunten-li amor a València
ensemf i voluntat i tindreu l'escriptor que ens
mancava puix que amb uns dotze mesos ha-
trem a l'apetència dels lectors setze contes me-
dievals, ~~seals~~ setze interessantíssimes narracions
valencianes forni-

des amb aquells elements que hem anotat. 20

Ens cal fer, però, un aclariment puix que de no fer-lo deixariem de ser justs. Deixades així les coses podria semblar que l'obra de don Manuel no és prou original. I, certament, és ben original. Don Manuel i don Angel són dos estudiosos de les mateixes èpoques valencianes. No és estrany, doncs, que per a les seues obres literàries de creació s'hagen inspirat en una mateixa època: els segles XIVe, XVe i XVIe.

Però també no seriem justs si no recordàrem que don Manuel fa molts anys, en 1914, ~~disset~~ 17 ^{abans} de l'aparició de Bolanguera de dimonis, publicà en el Cuento del Dimanche ja esmentat una llegenda ambientada en el segle XV^a on apareix un personatge, un pintor els retauls del qual són famosos en la història de la pintura quatrecentista: Jacomart (Jacob Marc). Estem parlant ~~del~~ d' Els nois de la Penya Verda que és un antecedent de l'antecedent de don Angel que havem estudiat amb anterioritat.

Aquesta contalla plena de poesia i d'aquell romanticisme ingenu que és vivent a totes les èpoques forma part de la secona unitena del Cortes del pla i de la muntanya. En incloure-la l'autor l'ha netejada, l'ha polida dramàticament

deixant-la, ferverida, ben germana de les altres, 21
obres que li fan companya. Per això a l'iss el lector
trobarà que el ~~novel·la~~ "novio", castellanisme pro-
pant que ara els literats ja no admeten, i ha
transformat, ha estat substituït, en el ~~novel·la~~
"promesos", car a València, correctament dit, són
"nueis" - "novios" en castellà - els qui són casats
de jure mentre que són dits "promesos" els amants
que s'han promès, l'un a l'altre, ^{donar-se en} ~~paraula de~~
matrimoni. És a dir, els enamorats abans de
casar-se són promesos i després de casats són nu-
vis, ~~no~~ ^{els} ~~novells~~.

Aquesta depravació del títol es troba en tota
la novel·leta amb la qual es fa companya literà-
riament, auri que la literatura valenciana
ha estat molt millorada, treballada, perfec-
cionada.

i L'argument? No cal. Diguem ^{tan sols}
~~novel·la~~ que l'escenari és llavors; que el nu-
m. uns amors tendres ^{la dama} en ella; interessats, ~~de~~ ^{aven-}
tures de galan aventurer, en ell; la intriga,
un suposat i misteriós; un rauculós advertiment
d'una verge pintada per Jacob Urar; el desen-
llà, l'enamoramant ^{real i veridic} del ~~retanulista~~ del segle XVI
que tant va treballar per a les esglésies de les co-
marques ~~de~~ ^{altes} de la castellonina. Els
marques ~~de~~ ^{de} ~~la~~ ~~castellonina~~ ~~es~~ ~~un~~ ~~inoblidable~~

antecedent de l'obra posterior de don Manuel. 22
Tots ~~els~~ ^{els} ~~fronts~~ d'ara estan en potència en aquella
obra que semblava no havia de tindre compa-
nyes i que, ja ho hem vist, al llarg dels anys,
després d'haver portat molta aigua pels rius de
la nostra literatura venaxentista, per una d'aixes
inexplicables reaccions de l'ànima de tot bon va-
lencià que es produïxen quan un es creu en
perill de mort, ve el retorn a la terra madrina, ve
el retorn a la llengua materna. ~~I~~ Aquella pro-
sa que semblava ho estat isolada tan de temps
avui viu a les pàgines del llibre al costat d'unes
germanes fresques i joves, vestides com aquella i
que parlen i que accionen com aquella. Els
promers de la Penya Verda són l'antecedent
d'aquestes narracions de 1947 i 1948 que, reuse
la Bolambona de don Manuel, també les tendriem
a ^{notres} ~~les~~ mans tan ben il·lustrades, tan ben im-
presses, tan ben velligades, com fa molts anys
no s'estilava en el llibre valencià.

El pla i la muntanya

23

El títol genèric de les tres unitats de contes de don Manuel González Martí ~~si~~ és d'allò més ambiciós que s'hi troba: Contes del pla i de la muntanya. (I diem tres unitats perquè ni ara en són dues, ~~deu~~ ~~deus~~ deus de poc en seran tres). Després de situar la seva obra en el temps - De la València Medieval - els situa en l'espai: pla i muntanya. És a dir, en tot el nostre país, ~~no~~ en tot el nostre ~~anti~~ Regne.

El pla és el Baix Maestrat, La Plana, l'Horta de València, la Ribera, la Marina... La muntanya és la comarca de Morella, l'Alt Maestrat, la comarca de Sogorb, i la Serra Mariola...

Hi ha conte, com La Calumnia de la vanitat, que l'acció es desenvolupa tota ella en el pla, en la ciutat, en el Cap i Casal de València. Hi ha conte, com Peñarroya i Vallibona, que l'acció no ix de la comarca morellana. Sense necessitat de llargues descripcions l'autor situa el lector en el lloc corresponent. No es complau a descriure paisatges; més bé la seva ploma gòtja en fer descripcions d'accions. És una prosa viva, nerviosa, dinàmica, que es lliu ràpidament, però minuciosa i detallista. Juan l'autor moralisa és per _____

interessos espirituals i morals; i p' l'altres
ca de filosofia: « de vegades la vida de l'home
se desmunta, no pels camins que ell s'ha pro-
pusat, ni pels que inopinada i imperativa-
ment li marca el destí. » La maldat està
ben repartida pel món; i a tots ens pertocuen
les seues obres dolentes. Les seues distintes i comple-
mentàries, la de l'esquella i la de l'aixada; les dues
recreant la reflexió de l'home; que si la de l'acer fe-
rint la terra, rempla els propers fruits per a la vida
del cos, el pa nostre de cada jorn, aquell és el cari-
ment de la mare Església, advertint-nos que
allí finix la vida terrenal, de poma i sacrifici, remp-
lant el camí per a l'altre, la del descans i el loig
etern. Això din en a tres passatges distintes i distants.
Les moralitats no es fan mai pesades, car les
moralitats són, per al lector, el resum no exprés
de les contalles, quan aquestes són, efectivament,
crites i no noveles.

Les descripcions que fa González Martí són breus i
molts ajustades. En l'Español, quan aquest, després d'ho-
ver fet el seu assaigat ^{de València cap a Híbera,} ⁴⁶ Para un instant, el que
necessitava per a reflexionar quina direcció pren-
dre, i manyprenquí la caminata sense preocupar-
se del menjar; la pena de mort comença l'ofe-
fava i passà la modesta casa de recolliment de
davant del convent de Sant Martí. D'una veixa

més lluida havia forjat el pare del nostre Francesc, per a tancar la capella de la Verge de Gràcia en l'església d'aquell convent; seguïent avant; allà quedava la basílica de Sant Vicent de la Roda amb el monestir dels Frares de Poblet de Catalunya... Avant!... sempre avant!... per senyals i camins polsosos, a les noves dels quals i'altres ven barraques i cases de llaurança volades de murres; la del Polit, la de Cabanilles, la del Pouet, la de Urigdia... Tot el sant dia acaminant!

(1) Ara només dius la ciutat a darreries del segle XVI. La urbanització no és, certament, la d'ara, ni cosa semblant. Ha placit, i plou encara, és un delstemporal que de tant en tant es fan patents a l'alta ciutat:

«... en el port. feia dies que els vaixells que havien de dur a Sevilla l'expedició militar esperaven que se ploure amainava per a fer-se a la mar; perquè mentre passava tot el que anem a veure, un port temporal d'aigua descarnava a març els seus prenyats mívels, convertint els carrers de València en cobdalsos barranes i les places en xicotets albufers»

« Pareixia una estranya i com l'eta d'intent, que tots els arbellons estiguessen encepats, veblits de l'en i que els velidors no s'interressaven a buidar aquelles bases tarquinoses»

« Tots les portes de carrer presentaven ports tapant els baixos de l'impres per a que l'aigua no se n'entrava (2)

(1) Pàgs. 21-72 del Volum I
197 " " I

En un altre conte, en 14 Nova al dialele i una 26
altra a Dén 77 hi es fa la descripció de la botadura
d'una nau pesquera en 14 un dia 18 del mes d'abril
de 1497 77 el casc de la qual havia construït el
calafater Cristòfol d'Estrep qui ~~vivia~~ tenia l'obra-
dor en el carrer de les Barques. "Els armadors
eren els germans Berni i Bernat Blanc, ma-
riners molt rics que vivien vora la mar,
en modestes barraques, a penes un aplec de
den o dotze d'estes, obrades junt a unes ex-
tenses plantacions de canyamel, que per
això tots anomenaven "El Canyamelar" 77

Es fa una el·luïda festa religiosa; el veï barri
de Peixcadors és present al voltant de
l'edifici de la Bona Via. 14 després de la festa
de l'edifici, la comitiva, en doble tirera i pas
cerimoniós, i xiqué al carrer, baixà pel cantó
de la Movera i reguí a tot l'ample del carrer
de les Barques, net i curiós com no s'havia
vist mai; perquè els aprenents de tots els ta-
llers s'havien deixat el treball al migdia
de la vespra, dedicant les hores de la ves-
pada a netejar el carrer de pedres voltes,
omplir de terra els clocs i enrunar les basses
tanquinoses; més que tot, les que sempre
hi havia a l'entrada del carrer seus non
que tots anomenaven de les Franques, per les
cantarelles que per les nits anomenaven estes
anfibiis. 77

14 Fón una vista per a tots els desocupats
14 Fón una miraven d'ore com corrien i
aven les Franques quan

pepant bost se n'existien del torquim en rentir la solsi- 27
da de la cabanada de terra 77 (3)

En «La Carroça de Vilavajut i el pastor colbler»
hi ha l'aiguafort d'una placeta de la ciutat. La
placeta se la mira Terramet, un personatge ingenu
i camperol, uersolari que ha baixat al pla des de
la muntanya.

«En vuypre el dia a l'endemà, Terramet s'alcà
del llit, perquè la nit havia estat d'enconuni»... «Se
tirà al carrer, quedant-se plantat a la porta de la "blot-
geta" i mirant-ho tot amb ficaci, com si l'ova un
gos de mostra»

«La placeta estava plena de venedors de les
coses més estranyes per a ell, anunciant-les a crits,
criant com si anaven a repartir-les debades; i els
albergs que la voltaven, tots obrien el seu ample li-
nestral per a la venda; uns, de carn; altres, de vius,
hins una fleca; i els carrers que a la placeta quies-
qualment dedicats estaven al comerç; de les flana-
des, de la sabateria dels xiquets, de les argenteries, hins
de l'estamperia» 77 (4)

Parla de la Blotgeta de l'oli; de les garsoles que
se'n carregan de pedra, per tirar al carrer l'aigua
que s'arrefrega en les teulades, quan plou; i Aquelles
garsoles que «el poble les ha batejades amb els noms
de l' "Engonari" i l' "Engonariera" 77.

En « El peri en companya fins la mar »
 fa una descripció de l'horta de Lislata: « Vicenteta
 arribà davant de la seva alqueria de l'horta de Lislata,
 duient sota el braç esquerre el pintat tabac de Lusta,
 carregat fins el coronel de l'obra de cuina i de la taula,
 que arrematava d'escovar en l'aigua corrent de la
 riera de Benager que no elumbava d'aquell
 mín de pan discorria; abundosa, sòmpa, amb acami-
 nar de veialera, com veblida de satisfacció per
 l'encomanda que duia de durar vida a jogades i
 més jogades de terra d'horta, en les que criaven
 les verdures més gustoses i les fruites més dolces de tot
 el reialme de València. »

Quina és específicament aquesta vegetació? « El
 caminal, no molt llarg, que des de la riera anava
 fins a l'alqueria, semblava triar al paradís, per a què
 per ell se recreava la reina propietària, enarmit
 els costats amb ponderos arbres fruiters: albes co-
 quers, civerers i besquillers, que a més de propor cio-
 nar vista tanca donava delitosa mitja ombra;
 plantes de franer; violetes històriques en les vores del
 caminal; embau ma en l'oreig 77 (5)

En un altre indret ens parla de la mar, ve-
 uolta, enfurismada, tempesturosa, que s'enful les
 embarcacions. [també de la mar llissa, blava que
 esguarda el Rei d'Alfonse magnànim des del llinyal
 estant del castell de Coeta: « El blau de les aigües de

(5) Pags. 327-328 vol. II.

la mar, tan intensament blan que pareixia espè, ²⁹
com gelatina i gelauca (gelatina), explica el mot antic
quat, l'autor que escriu pera lectes d'ara

I en altre lloc descriu el vestit dels ^{campesors} novellans del
segle XV; que no és altre més el que ha perdurat fins als
bassos començaments del XX: « El braster d'una camisa
blanca de gran cell, pantaló de calçó curt de quixut
drap negre; jaqueta d'igual drap i color; capell ample
de grans ales i calçat amb abarques que amostraven
les gruixudes calces de llana »

És aquest un paisatge que devalla de la muntanya
cap al pla en un dels costes on es conjunquen bellament
els ambients que tractem de remarcar.

Perquè ni els paisatges de la ciutat i de l'Horta és
clar i ajustat el de la muntanya ho és també
ni mapa meticulós, ni mapa ~~descriu~~ prolix.

Veien una ermita a la comarca novellana:
« La humil església i la torreta i obraven cap
a les primeries del segle XIII, justament l'any 1224,
junt al barranc dit del Marfullar, en el més abrupte
de les terres valencianes; lloc prou d'alt de carrasques i
de pins, sembrat d'esculleres mates d'espigol, no
més, farrigola, timonet, poliol... per entre els
cantals i les pedres rodones creixien »

« Pegades a les "esquerres" de l'església com a
tampers rebeldes a la vora brasterera del barranc,
s'alçaven ajuntant-se fins el cel, capulletes i un
brot de les quals esgarraven els nivells que a elles
s'acostaven en el seu accelerat pas, deixant en
fauzats turms d'ells, semblants a cotó en pel o a
llors de llana » ~~»~~ corder ».

21 L'església acollís en el seu interior una 30
imatge de la Verge, molt antiga, xicoteta, de
fauç curt; potsera ser que duta allí per l'A.
pistol Sant Jaume ~~et~~ quan en terres hispà-
niques desembarcà, i després amafada per
benis cristians, quan la invasió sarraina,
hins que a primeries de l'esmentat segle XIII
es trobà en una d'aquelles complicades ve-
veltes que oferen les montanyes (6)

Així s'ha unit poesia i erudició, una erudi-
ció històrica amostada sensiblement sense
enbarbess, agraadament, literàriament. Car
els erudits, amb excepcions notables i no molt
nombroses, en tenen acostumat a donar nos la
seua raviduria amb una ^{tota} seguretat estranya al
gust de les belles lletres. Però en aquests contes
això no es repetix com vorem en estudiar els
elements històrics que han estat emprats per a
bastir l'obra.

En descriure la vida muntanyenca era
fàcil topetar amb escenes hivernunques en què el
fred i la neu són elements inseparables. En
aquest capítol de «La Verge del. Marfullar»
un pastoret s'ha esgarriat en un jorn de terbo,
lira en què el vent, la neu i les araucques han
perdre l'isme hins al qui més creix la munta-

mya. Ell mateix explica el que li ha passat: 31
« De sobte, tres de les ovelles, de les que més
estimenem, rodaren cap al cingle del Condemnat;
fou una desgràcia!; però no era cosa de deixar-les
perdre, i desalliant la neu lortó que aleshores
caia, anàvem buscant llocs segurs per on no
passàvem perill i podríem abaixar al siu;
tot el bestiar, arreplegat al nostre entorn, ^{submiss} ~~submiss~~
ens seguia, movent ~~et~~ de girant en girant el
cap per aventar-se la neu que en ell se
quedava; la fatiga era molta, pel treba-
ll i al animar per alguns ventisquers on
el toll de neu muntava fins el genoll;
perillant al tornar-se en ell » (7)

« Els pobles del Maestrat i els de la comarca
Uvellana solen ésser ^{Castans} ~~castans~~ primitius; la mojo-
ria són anteriors a la invasió àrab i pertant, en-
cintelats, posats al cim de les muntanyes. Aquesta
situació geogràfica els dona - com tots saben ja -
una fisonomia especial, peculiar, molt diferent
a la que tenen els pobles fundats ^{amb} posterioritat.
~~seu~~ i col·locats a les valls, a les venants de les
muntanyes, una dels rius o uera de la mar.

Hem aï un d'aquells poblets que trobem
en un dels costats del Cornà les Urats:
« Com una terra robusta, heura que
naixenda junt al remans que fa l'airna
d'un barranc als peus d'un alt
cingle i se va agafant a
les roques aquelles per a en-

l'altar se cap amunt i oferir-vos un pintoresc con- 32
junt, el poble de Vallibona, en les muntanyes del
maestrat, obrà les primeres cases banyant els fo-
raments en les aigües del ~~riu~~ ^{riu} Cèrvol per a treballs
sament obrar altres cases més amunt, aprofitant-se
a un alt desnivell, donant igualment la pintura,
ca impressió que estan llets, les ones damunt de
les altres, en repetides tireres, a qui a Vallibona
se trasllada, per damunt d'un altre penya-
gat l'interer al riu 41

21 Ja dins del poble, les cases de cada carrer
que donen les espatles al barranc són més bai-
xes que les cases l'intereres en el mateix car-
rer; i l'ample d'este rol permetix el pas d'una
cavalleria carregada o dues persones juntes;
amb unes costeres molt enpinades i retorçu-
des per a pujar d'un carrer a l'altre. 77

22 L'església, obrada a les darreries del
segle XIV, oferix a l'exterior un xiulet porxo
amb un alt arc apuntat, per a, des de la ba-
nana, recrear-se mirant el llunyà panorama
mà del riu, amb roques, pins i lletes en
el lous que des d'allí s'albirava 74 (8)

I així, com aquestes notes que hem arribat
espigolant al llarg dels dos volums podrien
prendre moltes més, cosa que no fem per no
allargar massa aquesta part; però que

queda ben patent que l'estil de don Manuel (33)
no s'esplaiava ^{en} descripcions paisagístiques; pre-
fereix la descripció del dinamisme del dia-
lecte amb les ^{quals} dues coses veix en absolut i fa
que els ambients medievals ni en entens
i compreres pels ^{lectors d'ara,} ~~esperits d'~~ esperits moderns
que estimem més la inmovilitat de l'acció i
de la gesticulació de la conversa animada
que no l'estil de la literatura del regle ponat,
lent i reposat, ple de divagacions morals, meta-
físiques, a més de les descriptives de paisatges exte-
riors.

No es pot fer literatura d'una època determinada si no es coneix a fons l'època sobre la qual es vol escriure. És a dir, no es pot improvisar literatura d'ambient. Cal, per a tal cosa, tindre uns coneixements exactes de l'època en què els personatges han de moure's. No és prou anomenar la Lotja, el mestre Pere Compte i uns quants cognoms de famílies de cavallers il·lustres per a provocar un ambient; és menester alguna cosa més: conèixer la Història; haver llegit relacions, inventaris, escriptures, dietaris, cròniques, itineraris, haver fet interpretació de plànols; de tota manera de documents. Hi ha armes, ni la indumentària, ni molts atipells d'altres èpoques són iguals als d'ara; i no és possible fer obra perfecta sense una perfecta justesa dels elements integradors car tots els contes d'aquesta sèrie són com a cròniques novel·lades de succeïts dels regnes medievals. Fins els personatges - com veurem més avant - no desentonen, tenen la mentalitat pròpia de l'època. No afirmem que tinguen una mentalitat distinta a la d'altres èpoques sinó que els personatges reaccionen segons l'època en què viuen ententer, és clar, que els sentiments, les passions, les virtuts, els vicis, són de tots els llocs i de tots els regnes.

Però essent això real, en cada època els homes han accionat i reaccionat ~~de manera~~ d'una altra manera segons el temps i encara segons les latituds.

Així els temes, les anècdotes que han servit per a presentar i moure els personatges són netament medievals. I alguns, històrics. D'ara en avant qui vulgui tindre una visió viva, vixenda

Són estampes, naturalment, medievals que 36
anni ens estranyaria veure-les repetides en la vida
quotidiana obligació amplex de la festa de la Verge.

En La Verge del maravillar hi ha una rebel·
lió dels ~~morescos~~ de la muntanya i uns gallesters
que des de les muralles de Castellcun - que no és
altre sino Morella - defenen l'infant que he-
roïcament es fa amb la imatge de la Verge.

En El geni en acompanya liis la mont es
descriu el camp de la Boatella de la banda del riu
allà on apareixia el drac alat que haqué de ma-
tar un valent jovelet amb una astrol i on els aventurers
i malfatans i vicinis de l'època pulvilulaven, no
molt lluny del barri dels Peixadors, baraters i ju-
padors.

La cort d'Alfonso el Magnànim amb les justes
literàries i les menjades inabables, ^{amb} ~~els~~ cavallers i
damiselles, poetes i diplomàtics, cortisans, escrivans,
cortisans i diplomàtics i el bufó i les intriques es
tot un quadret meravellós ~~per~~ de realisme medie-
val. I ara ens volem referir a tres aspectes més, especi-
fics de l'època, i que repararem dels històrics i blegu-
davis dels que ens ocuparem més endavant. Són:
el sentiment reliquí, la presència de jueus i serrans
convertos i el concepte de l'honorabilitat.

Cada literatura té la seva manifestació místi-
ca en consonància amb l'ànima del poble - diu
Pere Corominas en el "Sentimiento de la riqueza en
Castellari. I és cert. I per ço mateix aquests contes

de don Manuel González Martí haurien de ser ~~se~~ ³⁷
 construïts amb personatges ~~religiosos~~ de comissions
 religioses i amb religiosos pel mig - pares i monjes,
 desenvolupant activitats importants en les costalles.
 I així al costat de Sant Vicent Ferrer tenim el Pare
 Gilabert Folre. El primer en el miracle del llucado-
 rot i el segon en la fundació de l'Hospital dels

Folls. Religiós i ha en cada conte; si li ha un
 personatge avariciós que sembla oblidar les seues
 obligacions vers Deu i el proïsme, don Manuel po-
 na al seu costat un altre personatge que farà
 fer justícia i restituir de la millor manera possible
 els diners les riqueses mal adquirides i farà fer
 allò tan característic de l'època: la construcció d'una
~~capella~~ ^{capella} gòtica sepulcra en el claustre gòtic del
 nostre convent de Predicadors i que se ~~dira~~ ^{celebre} una
 missa ^{mentres} el món siga món i per l'ànima
 d'aquell qui fou enfaupat.

Es l'època d'aquesta manera de manifesta-
 cions religioses, és la mateixa època en la que
 es gravava en les pedres més altes de les parets de la
 llotja destinada al comerç, que sempre ha semblat
 una activitat molt unida, i massa percent, a l'en-
 cany. ^{edificada. Com}
 Casa famosa ve, en quinze anys ^{construïda}
 patricis, i veuen quant és el comerç que
 no porta e'enfaup en la paraula, que no volia
 al ^{comerç} ^{veure} ^{no} li falta, que no dona els seus diners
 amb usura. El mercader que veu d'aquesta ma-
 nera rebrosaria en riqueses i q'parà per darreris
 la vida eterna 77

La vida eterna! És l'ideal del cristià: morir amb la seguretat d'obtenir el cel després d'aquesta vida; per tal cosa es dirigeix la seua religiositat.

I per aquest sentiment religiós indeclinable i no mai afeblit els jueus ^{els moros} de l'epoca són menys preats cordialment. Es podran tindre tractes amb ells si són homes de qualitat; ^{en} tindran els reis i els cavallers. Però els jueus és una raça maledida que, com els moros, viuen a part dels cristians. El seu barri ^{són} assaltat de tant en tant pel poble enfurismat per qualsevol motiu. En l'Edat Mitjana la condició social dels jueus és infima i degradada. Així apareixen en aquets centres; avans, rics, i maledits i menys preats.

¿I el sentiment de l'honorabilitat? ¿i com reacciona en les nostres terres en aquesta época medieval? L'honor tal com l'explica Gonzales Marti està prou distant ^{de} l'honor explicat ^{per} Calderón de la Barca, el dramaturg castellà.

Misser Florens, el notari de La caixa del canoquer és ~~un~~ comprensiu. Té el caràcter sencer, recte, justicier, enèrgic; però a l'hora de castigar castiga l'honor que li robà l'honor. Per a la filla, el menys l'oblit. Aquesta es fica unija. Els cabals del pobre van a parar en deixa testamentària a l'hospital d'innocents i fells. Tot molt segle XV. És clar; aleshores,

a València, la vida no és tan austera com a altres llocs
de la península. Les altres classes socials estan influïdes,
per la cultura provençal, pel Renaixement, per una vida
més molla. Hi ha altïesa, hi ha rectitud, hi ha energia,
és clar; però és una altra energia, una altra rectitud
de criteri, una altra altïesa. Un d'assaltador; la víc-
tima, la dama, es rehabilitarà ^{davant de Déu} en el ~~cas~~ ~~retir~~ ~~cas~~ ~~retir~~ ~~cas~~ ~~retir~~
ventral. I essent així ja és prou per a uns altres me-
diterranis.

El elements llegendaris

40

Crear amplis ambients medievals prescindint dels elements llegendaris fóra un contrasentit. Les llegendes han arribat ~~ala~~^{als} nostres dies i encara els nostres dies són productors de llegendes no obstant haver una instrucció científica enquisadora d'una cultura així mateix científica. No obstant ^{Però} ni la ciència ho explica tot, ni ^{avui} tots ^{totes} ens ho volem explicar les coses novègament per la ciència. ^{tal} Les llegendes tenen un fons poètic que va molt bé per a abeurar esperits simples i somniadors. Les llegendes, així, són precises per a la vida ^{puix} que també la vida és somni i poesia. I neixen les llegendes, i viatgen i es transformen ^{les llegendes} adaptant-se als països per ~~no~~ on passen.

En els segles medievals les llegendes revien més nombroses que no ara. ¿Durantes ^{se us} ^{se us} havian perdut? Atres, però, han arribat al nostre temps. Algunes, amb forma d'històries reals i crues, com a anivellament de tantes històries que per invencions semblants ^{es} donen com a llegendes. De tot hi ha ens els volums ^{de contes} que estem estudiant.

¿Luis no dirà que és una llegenda el des poblament de Penyarroja, vora Urvella, i la ^{seua} repoblació pels cadrius de ~~la~~ Vallibona que prengueren mulles

del poble veí! Hom costa que els primitius romans, ⁴¹
mancats de dones, anaren a robar-ne i que aquestes, les
sabines, dones d'una tribu veïna, estimaren més els nous
marits que no els marits anteriors. Açò és en el temps
de la pània. En el segle XV en el que el robatori
de persones no era possible i encara menys que el ro-
batori fora d'homes i fet per unes fadrines, les de Pe-
mparroja en aquest cas. No era possible i no ho fou.
Per això els fadrins de Vallibona ^{hi} anaven cridats pel
capellà, per morren Brunyó, a mullerar en bloc, a repos-
blar el que una pesta havia destruït. És una tradició
que avui es recorda i se celebra cada set anys amb
una romeria que va d'un poble a l'altre i que fa mit-
a la Mare de Déu de la Font i que seguint el costum han-
rà de repetir-se enguany, 1949, l'endemà del dia
de l'Ascensió.

Però les llegendes autèntiques que es troben en
aquests contes són diverses i creen l'ambient medieval
necessari. I les tradicions, tals com la del miracle del
Mocadorret tan coneguda de tots els valencians perquè al
raïó que hi ha a mitjan carrer de la Tapineria encara se
celebren anualment unes festes en recordació d'aquell
final de sermó pronunciat per fra Vicent Ferrer, tant a
tura, a la plaça del Mercat, en el que el seu mocador
volà pels aires fins la casa d'una vídua pobre,
na Bailona de la Senyera, malalta al llit i sense
béns de fortuna.

En la Verge de Marfullar hi ha una campaneta
que dringia ella tota sola enmig d'una borrasca de
nieu i que serveix per a orientar el pastoret perdut
amb la rabeira d'ovelles encinglerades

en els ventisquers.

Els personatges, en El judici de Santa Marta, que 42
ajuden Onofre de Fervalta a recórrer depressa les terres
valencianes per tal d'èner dins el termini convenient
la ermita de Santa Marta, són ben bé de llefenda. Les
Promesses de la Penya Verda està basada en
fou premiada l'any 1914, en un concurs ~~de llefendes~~
en La cova dels diamants de Castell de Calers hi ha elements
lelendariis: la "cova del Drac", el tresor amagat en la cova,
l'animaló que no el deixa prendre; i que cal matar...
no són elements lelendariis de tots els països? El poble
creu aquestes contalles esgarrifores:

1. Es diu des de temps antics fins avui que dins ^{(de la}
cova del Drac) en les ^{profundes} penyafranges, hi ha un drac alat
d'extraordinàries proporcions, que vol ix en mitj les-
ques com a gola de elop i curta les collites; té acovardits
tots els habitants de l'estensa rodalia ??

2. Es conta que un cert dia ix que volant amb
unes ales grans, pumoxores i peludes, que tapaven el
sol i s'alluntà fins a perdre's de vista ??

3. Ho és aquest l'animaló dels contes infantils, el
mateix que apareix a tantes coves on hi ha tresors
amagats en tots els indrets del món? Així, doncs, no
és gens estrany que la contalla siga també del Ma-
estrat i que Ennmanuel l'hoja apropiat per al
seu conte

4. Un animaló ^{resemblant} amb ales de vampir, és el
en del geni ^{en companyia} fins la mort. ^{en el} Vin de València, vestint una
que ^{dominiet} mala ^{en el} Vin de València, vestint una
forta armadura; portant al braç esquerre un escut
d'acer, lluent com un espill... ^{És una nova versió de} El Dracó
perda que ^{algú} ^{ha} ^{refet} i titulat El Dracó ^{l'any}
el poble ha cregut encarnada ~~el~~
en l'any -

menat "drapó del patriarca" ---

Un envert ^{és} domus, i gran, incloune alguns ele- (23)
pendes en les pàgines d'aquests volums; el folklor ^{de}
~~valencià~~ sabran destriar un per un els elements
llegendaris de les escenes i dels relats de creació
personal, d'inspiració creadora de l'autor, qui
les ha encaixades subtilment al llarg de les
narracions, uns vegades com a ^{argument} ~~part~~ ^{font} subs-
tancial del ^{el} conte, altres vegades com a element
ornamental, ~~ambiental~~, accessori però necessa-
ri per a crear literàriament el clima medi-
eval.

Una altra versió ^{de} ~~seria~~ la que ^{Joan}
Joanot manté el reporta en el ~~mateix~~ llibre
llibre de cavalleries "Tirant lo Blanc" ---

Els lectors d'aquestes obres de creació literària es troben de tant en tant amb la descripció, la transcripció, d'un gran nombre de fets històrics: els uns ja coneguts del gran públic i els altres, dels iniciats, dels aficionats a l'ermudició històrica i dels historiadors. L'involucrament de fets històrics amb els elements dins l'ambient medieval produeix en la consciència del lector un estat de presència personal i, per tant, crea un clima de naturalitat i de realisme, una sincronisació entre ~~el~~ lector i personatges. Els elements històrics dins la literatura de creació donen autenticitat i verisme a les novel·les. La naturalitat d'una novel·la es basa en la possibilitat que en la vida succeeixen o hagen succeït aquelles coses que estan escrites. Això no vol dir que l'absurd no siga aprofitable per a la literatura; però l'absurd no crea naturalitat ni no és la naturalitat pròpia de la fol·lia. Si el literat aprofita la Història com a element constructiu novel·lístic l'anècdota de creació pren volums de realitat i la aerosimilitud es transforma en realisme; els personatges es transformen en persones de carn i ossos i la novel·la té ja un aire d'historicitat. Aleshores el lector pot tindre dubtes i preguntar-se: — Estic davant d'una història o d'un roman?

En veritat les "histories novel·lades" poden ⁴⁵ ésser un bé i poden ésser un mal per al lector ²⁷ poc preparat, poc format, culturalment. Les "histories novel·lades" han tingut, tenen i, segurament, tindran sempre detractors acuciats. Tindran, també, defensors a ultrança al menys, en els mateixos novel·listes que cultiven el gènere i en els lectors ^{addictes} no massa exigents de l'exactitud històrica. L'obra de don Manuel no pot tindre l'enemiga d'aquell grup d'irredutibles historicistes, senzillament perquè no és feta d'histories novel·lades. Són contes amb elements històrics aportats ~~escaladament~~ l'un darrere de l'altre per a crear naturalitat i realisme. És una plausible manera de fer, és un mitjà per a donar consistència als personatges, és un camí per a fer entrar el lector culturalment preparat en el camp on es mouen les figures i és un mètode per a l'ensejament de la història valenciana a aquells que per una o altra causa la ignoren. Encantadora pedagogia, poètica i agraïda! Cada conte d'aquests volums és una lliçó o una sèrie de lliçons d'història instrada que havem d'agraïr al nostre escriptor. I les lliçons són nombroses.

Prar escorcollant pàgina a pàgina les notes històriques que s'hi contenen no és tasca per a aquest estudi que vol ser una visió de conjunt. Destriar les més consegües o veixides de les que són producte

d'investigació personal fóra encara massa carre-
gós. Donar unes mantes epigolades aci i allí, a
més de plauer i congruent és deixar el camp obert
al lector per a fer sabordes les troballes.

Don el contista en Una broma desgraciada
del crimier Robert de Uolla: « Un dels més constants
assistents a tertúlies familiars i als menjars dis-
tingits - que el Rei Alfons III donava - era el lle-
trat en Cànon i en Dret, els quals títols havia
obtingut en les Aluniversitats de Saragossa i Lleida, el
Caronge Alfons de Borja, vector que fóra de la par-
ròquia de Sant Nicolau de València, conceller, sempre
atès d'Alfons III, qui corresponia als seus serveis
obtenir per a ell el nomenament de bisbe de Valèn-
cia, distinció rebuda en 1429, per haver loquat la
renúncia del títol per antipapa Muñoz, successor
de Beneditte XIII. »

¿Leré us sembla la manera històrica de
presentar un personatge dins un conte? ¿Hi ha en tro-
bar-se amb aquest Caronge no inventat, sino de
corru i de passius i de talent i de virtuts que fon
més tard el papa Calixte III i que com a Papa torna-
rà a aparèixer en la narració, no es trobarà, no
es creurà posat entre persones reals i efectives, tots
els altres personatges que pulululen pel conte? I a fe
que n'hi ha de persones que han estat vidents a
València, a Nàpols, a Roma...
I si del retrat històric saltem al paisatge histò-

ric urbà trobem en La caixa de l'auquer la següent explicació: « El casal pairal dels Rebollons s'alçava dominant tots els albercs, fins el dels Carròs, veïns en el recollit carrer del Forn del Vidre, aixína, apelat per tots, encara que cap manisseta fera semblant distinció indicació, ja que els regidors medievals de la ciutat no havien pres semblant acord; però havia donat lloc a tal qualificatiu l'existència d'un forn ~~de~~ per a fer vidre, justament tapial per mig del sumptuós palau dels Rebollons i en ell se feien, des de les grans maravaiques per a vi o per a oli, fins les ampolles xicotetes per a licors o per a essències ».

Molt poca o nul·la haurà de ser la imaginació del lector que en llegir les línies anteriors no veja com entren i ixen en el carrer del Forn del Vidre els treballadors del forn, les mules amb els arxadells carregats d'ampolles i maravaiques, les carretes amb els amples embalmus de llenya baixa, els carros dels lliarers traïnant els productes de la indústria vidrera valenciana del segle XVI... I les mules dels cavallers, les cadives de mà de les damelles que van o veïnen als palaus dels nobles sempre del carrer estret i allargassat.

Història, i no de la més divulgada, és la que s'apren en Venut per amor. Tot el conte és bastit en l'expedició marítima que fan els valencians a Sevilla per ajudar el Rei Ferran a la

conquesta de Granada. La Corona d'Aragó tenia 618
vaixells i s'hi aprofitaven per a terminar d'expul-
sar els moros de l'Andalúcia! Aquesta és una eli-
ço d'història que els lectors no assabentats han-
ran d'aguir a don Manuel González Martí.

En el capítol IX. de Na Carroça i el pastor co-
bler és l'epíleg de la novel·la. Dir gixí: « El dia
20 del propi mes de Setembre, el rei En Joan I, no
podent continuar l'acaparadora força de les Corts:
"Dides les dos parts a multiplicació de les Corts Gene-
rals" donà a la publicitat una cédula per la que
se privava na Carroça de Vilavagut de l'habitatció
i familiaritat de la Casa Reial, de la Reina i fins
dels Infants ».

Doncs bé; aquest paràgraf està redactat te-
nint davant els Annals de la Corona d'Aragó,
reportats per Ferrer i Zúvita, al volum II, pàgina
395, segons una nota de l'autor. L'epíleg dona
una certitud i un realisme a tota la figura de la
noble Na Carroça de Vilavagut, la famosa dama de
la Cort d'En Joan I, el nostre Rei amador de la Pen-
tilera i de poesia i de la Gentilesa.

¿ Per a què seguir? No ens cal ampliar l'es-
pigoletg. Basten aquestes notes. Els dos volums
de contes en van pleus.

L' estil de l' escriptor

49

En iniciar la lectura de qualsevol dels Contes del pla i de la muntanya el lector s'adona tot seguit de l'art de l'escriptor. Aquesta prosa és pla-mera i rica, retallada i substantiva, elegant i culta. Hem dit, doncs, que estem lluny de la prosa precionista, conceptuosa i alambinada. No és tampoc una prosa directa, periodística. És una prosa manipulada amb art però amb una correcta naturalitat. Fent efectiva la paradoxa d'Oscar Wilde: "la Natura copia l'Art", don Manuel escriu els seus contes amb una naturalitat artística. Nosaltres diríem que el seu estil és el d'un narrador. Sembla que don Manuel no siga sino un home que ha tingut dues vides: una als temps medievals en el que ha estat observador directe d'aquella època i una altra ara, al segle XX, en aquesta tercera renaixença de les lletres valencianes, i que és ara gran narra, gran fa interessant i viva la crònica detallada, però no massa, dels fets d'uns personatges que amb ell viqueren.

La prosa de don Manuel no vol ser clàssica i no ho és. Ens reporta uns ambients medievals amb un llenguatge d'auri - i ja veiem quin és el llenguatge dels contes en l'apartat se-

gient - Dir que la prosa d'aquestes obres és na- 50
tural i planera no és dir enfemísticament que és
vulgar, en el sentit pejoratiu del mot. La prosa
dels contes que estem estudiant té la virtut, la for-
ça, de ser tal com la produeix el poble quan
conta, quan fa contalles, passada pel redàs de
l'home cultivat. És, senzillament, una prosa
correcta.

Si haguérem de respondre ara a la pregun-
ta què és ~~més~~ millor, generalisant, el natural o
l'artificial, ens caldria dir en rodó: - L'artificial.
L'home millora la Natura. El llenguatge literari
és correcte quan està corregit per l'escriptor, per l'ora-
dor, pel poeta. Així, doncs, veiem, trobem, la prosa
de don Manuel en aquests contes: correcta, natural;
però corregida per la seua cultura, pel seu bon gust;
és a dir, per la seua estètica d'escriptor.

Hi ha en les seues proses més narració que
descripció. Les descripcions, al llarg de les sis cen-
tes pàgines impresses, són nombroses però curtes. No
hi ha tirades descriptives a la manera de Blasco
Ibàñez; no és sec i cantellut com Baroja; ni estili-
sant com Miró. És viu, durant al dialèct, l'amenitat
de les escenes vixudes; no és tant detallista que
hom pugui dir-li meticulós. Don Manuel es queda
en un terme mig entre Blasco i Baroja. Té un estil
que podríem anomenar del pla i de la muntanya.

Si Blasco és del pla, de l'Horta i Baroja és de la ⁵¹ ~~52~~
muntanya, els contes De la València medieval
són del pla i de la muntanya ensems. I no hi és
gens dolenta aquesta posició estètica perquè no és
gens rebuscada. Qui té a l'ànima arrels profo-
ndes que succeïen vitalitats del Maestrat i de la
Ciutat de València les pot haver-se creat, incos-
cientment o conscient, un estil entre lluminós
i acolorit i tendre, lill de les planícies, i un altre
àrid i despullat i brut nat de les serres novellanes.

És, naturalment, conseqüència del que hem
dit, un estil substantiu, és a dir, carregat de mots,
gramaticalment ~~considerats~~ substantius. No és
que estiga mancat ~~a~~ d'adjectivacions; però no
matisa abundantament, exageradament. Es queda
en aquella reserva de llenguatge que tan difícil
és d'aconseguir.

Si alguna vegada buscant les tres dimen-
sions de les persones o dels objectes escriu tres
adjectius seguits: « Julià de la Vall gojava de ser
home sabut, docte, i a més, ric amb centenars
de bestiaros llanars », (Vol. II, pàg. 105), altres ve-
ges dir d'una mateixa persona, en aquest cas Na
Salomina, que quan és vena, fa, en els seus jocs
amistosos de carrer, « ~~L~~ els papers de donzella
de servei, esclava o mirigeta (Vol. II, pàg. 13) o tam-
bé que les « cavalleries molt ricament apare-
estaven »

llades i preparades de cordes, draps i justes » (Vol. II, pàg. 191) o que « les notes que aleshores treia - Terrasset - a l'instrument, tenien cadències de tristor, tremolor i enjors que impressionaven » (Vol. II, pàg. 275) o d'alquí: « D'un qüig seria tornar a agenollar-se - Porriñet - als seus pens, descansar els braços en els seus genolls i encantar-se mirant-la ^{de} fit a fit!... (Vol. II, pàg. 273). Aquestes matisacions no són rebuscades, no creen barroquisme i, per tant, no són causades. Tenen la naturalitat de la conversa diària i donen senzillament un to elegant a la prosa cultivada de don Manuel qui és possible que sense adonar-se haja vist rajar clara i fresca la seva prosa, com tampoc no s'adona la font de com raja d'ella mateixa, fresca i clara, l'aigua que ens apaga la set material en una ombria muntanyenca.

És una prosa viva. Aquesta viva té el seu entroncament en els mateixos temes contistes; nombrosos personatges i diversitat d'escenaris; acció i diàleg. El lector, en interessar-se per les anècdotes és arrastrat pel corrent de la contalla i va amb els protagonistes d'~~at~~ aci d'allà, actua, s'apassiona, gesticula, parla, sent i plora o riu amb les figures dels contes; i com hi ha rapidesa, moviment, mutacions, dinàmica, l'obra lite-

rària agafa els aires retallats de la vida ~~del~~ (53)
~~de~~ i es torna viva perquè ~~tots~~ té tots els encants
de les coses vixcudes. Qualsevol lector dels Contes
del pla i de la muntanya haurà comprovat
com passen per les pàgines dels llibres perso-
natges i més personatges, multitud de perso-
natges arrossegant cadascú d'ells les seues vir-
tuts o els seus vicis, els propis temperaments i
caràcters, les llivres vitalitats. Tots aquests mo-
tius de dinàmica literària es concreten en els
diàlegs que al llarg dels dos volums estan mag-
níficament basculats sense que se sobreposen ni
a les parts narratives, ni a les descriptives. Hi ha
un correcte ordenament estètic pel qual podem
dir que l'estil de l'escriptor és el que més convé
a la natura de l'obra.

7

El material d'expressió: l'idioma

L'idioma, per a l'escriptor, és l'eina de treball. Sense una franca possessió de la llengua amb la que hom vol escriure no hi ha possibilitat d'obra literària; per això qui més i millor posseirà un idioma major i més perfecte escriptor pot esdevenir. I a més a més: per aquesta causa, per la dificultat de posseir profundament un idioma que no siga el matern, es fa tan rar que algú assolisca grans de notabilitat literària fent obra de creació en un idioma altre que el maternal. Contràriament: produir, fer literatura en la pròpia llengua encara que la possessió d'aquesta no siga absoluta - per la natural interferència d'una altra llengua, segona en aquest cas i germana, - és preferible possible i encara d'una manera veuïda perquè les arrels idiomàtiques vernacles arriben a tals profundes de la consciència que quan la inspiració les porta de sota els estrats més soterrats, d'allí, de la subconsciència, afloren els mots puríssims com uns diamants, del cor de la unanimitat.

La formació dels peculiars llenguatges personals - i cadascú de nosaltres ens comunicarem segons una manera pròpia - té com a base: els

lenguatges materns ~~materns~~ i familiar, el del carrer, el ¹⁵²
dels llibres literaris dels contemporanis, els dels
llibres literaris dels clàssics i el dels documents, si
es tracta de persones cultivades, com en el cas pre-
sent, en el tan ample concepte d'erudició històrica.
Així el llenguatge personal usat per l'autor d'aquests
contes, que no se separa de la regla general,
conté un graciós excollament de classicisme
i vulgarisme, de parla de ciutat i de parla de
muntanya, és a dir, de parla novellana, del
l'Alt Maestrat.

Així al costat d'apitrador (part baixa de la
finestra on hom ~~pot~~ pot recolzar els braços), de tra-
guar (transportar mercaderies d'un lloc a un
altre), d'esberles (trossos d'una cosa que es des-
pren per ésser trencada en el sentit de les li-
bres o regons una línia mínima de resistència),
de maragda (pedra preciosa de color verd), de fossa
(clot fet a terra per enterrar-hi un mort) que veiem
usades a la literatura clàssica i que algunes encara
són vives en un o en un altre lloc de la nostra àrea
lingüística, trobem mots com maniseta (rajola qua-
drada), galdivot (galtada), qivabec (bascollada),
destarifos (exageracions de queixa, admiració, do-
lor), licaci (entenenent, seny), esgloriar (causar
por per la imminència d'un perill, d'una desgràcia

sobrada), escarotar-se (fer-se a estols, a grups (56) ~~Es~~
- persones o animals -), abulumar (fer qüor, volu-
mimó, important alguna cosa), fleca, (el lloc on es
vien el pa del forn), borsa (espècie de saquet de tela,
pell, etc. per a portar o guardar ~~una~~ alguna cosa), ra-
bera (conjunt d'ovelles, cabres, moltons, que fan
pastura), bonicària (qualitat de bonic, boniquesa),
verí (ràbia i també metzina), aquaitar (traure
el cap, espiar, observar algú reservadament) d'un ús
corrent al Maestrat i no molt coneguts, corrents o
noves a altres comarques valencianes. La llista que
podria fer-se hura inacabable...

Aquest ~~resolub~~ acoblament de distints rec-
tors lingüístics dins el llenguatge literari que po-
dríem dir standard, usat i conegut per tots els esta-
ments, fa que aquests volums propien anar a
moltes mans, a molts lectors, i que cadascú
d'ells hi descubiexca noves paraules que serviràn
per a enriquir la ^{llengua} standard tan convenient per a
un ús de total extensió geogràfica i social.

7

Quan l'escriptor ha creat la trama del roman i nitra aquest en el temps i en l'espai té una part importantíssima de l'obra però no la té tota encara. Ha de crear els personatges que han d'anar d'acord amb l'acció dels mateixos: a una trama forta, vigorosa, cal uns personatges brava i geniüts. Les ànimes delicades i molt sensibles són bones per a unes accions febles o malaltisses. Hi ha el saber fer, la part d'ofici, la construcció, el saber encarar personatges de caràcter, de temperament diferent per a la creació de conflictes que augmenten l'interès de la contalla. En el contrast resalten les condicions personals, tant en la vida real com en la ~~provada~~ imaginada — que és, diquem-ho, una altra manera de realitat —. En saber treballar adequadament temes i personatges ben construïts radica l'èxit, bona part de l'èxit de l'obra literària, en aquella part inoblidable de l'interès novel·lístic.

Per aquest cantó l'autor de les obres De la València Medieval no pot fracassar. En cada conte o novel·la breu hi ha més d'un personatge de creació — a part dels històrics que hi apareixen, veritables retrats ja coneguts per dades històriques — tots imitats amb minuciositat i

nervis ells, per damunt d'altres qualitats, i amb pell delicada i cor tendre ells, també per damunt d'unes altres virtuts.

60

58

Dels dos grups - homes i dones - de personatges amb els que tractem en llegir aquests volums no sabriem dir quin és el més estudiat. Tots dos grups són de gent que té la seua ànima i el seu cor i el seu cervell i geni i caràcter, i segons aquests components obren en la vida. No veiem ni fantasmes, ni ninots. Tots són gent de carn i ossos que actuen com a homes i com a dones, reals. La màxima matissació temperamental està, però, en les dones: les set fadrines de la novel·la Penyorroja i Vallibona estan diferenciades, l'una de l'altra, per molt fines, delicades i escasses diferències; però cadascuna de les tals joves, té la seua personalitat definida i exacta per al que han de pensar i dir i fer.

Amb aquests set tipus de dona es poden bastir set altres novel·les. I és que l'autor no s'esgota mai perquè la Vida no esgota tampoc els tipus reals que pulululen per ella.

Aquest simpàtic conjunt de set joves unimta-nyeres va acompanyat d'unes altres lliques femenines cadascuna ~~amb~~ ^{amb} psicologia diferent. Estudiar-les tota l'hora impròpi d'aquest assaig que no tracta sinó de roturar temes; però l'hora també impossible de deixar de presentar, a més de les mi-

meres figures, les protagonistes d'algunes novel·les breus, les que resten en un destacat segon terme, tals Marieta la de La caixa de l'auyguer i Vicenteta, la d' El geni ens acompanya. Plus la mort. La primera és resignada. Quan son pare, el ric notari ciutadà, mata l'amant de Marieta, aquesta en mudix plena de dol i de resignació. Ha estat agoravada per a les relacions ambroses; però davant la punició paterna i el moment ivat del pare, calla i va al convent per pagar en l'oració i el cilici el seu pecat d'amor. La segona, Vicenteta, és filla d'una casa honorable i el devallament de la qual la porta a viure a l'horta, a la partida de Soternes, des d'on cada dia ven la ciutat; no renuncia mai al retorn a la casa de Valencia i és que trempa, amb el seu seny i amb el seu goig per la vida, el caràcter de l'estimat qui, a la fi, triomfador, la retornarà a la casa pairal.

Després caldria estudiar llargament Na Iolanda, la intrigadora de la Cort, i Na Carroça de Vilaragut, l'amant del Rei. Quina parella de dones! Figura de creació la primera i figura històrica la segona són semblants perquè l'aristocràcia, la noblesa, la Cort crea o afaiçona ànimes semblants que volent o sense voler actuen en política cortesana i la intriga és necessària com és imprescindible que certs ambients malsaus

siguen propicis per a avrossegat per la brutícia (60)
de les males llengües honres i virtuts, possibles
antes plens d'innocència o d'ingènua des preocupació.

Al costat d'elles troba el llegidor dels contes de
doni Manuel, dues altres figures femenines: Na Sa-
ludina de Boil i Na Leonora de les 5 roses. Aque-
lla es qui, sent-se furigeta, fa possible l'acció
benefactora de l'Hospital dels Fells que funda el
P. Gilabert Jofre i essent filla de la més alta no-
bleza valenciana té una fortitud d'ànim tan gran
que ~~no~~ rep contenta i veniguada, riallera i estoi-
ca, la bofetada d'un convers, d'efici vil, carnisser
públic, tot per l'amor de Déu, tot per l'amor dels
pobres malalts i fells del nou Hospital. I l'altra,
Na Leonor, tan delicada, tan sensible, tan distin-
gida; d'acaminar, enraonar i respirar subtils,
resistix amb esperit ferm però incorrupte, els di-
tats de vanitosa, la calumniosa versió d'una feble-
sa tan humana com perdurable quan és certa. En
el cas de Leonor de les 5 roses la calúnnia mata la
virtuosa dama que era tota modestia, i la mata
aquella mala llengua de tots els temps, eterna,
que ha maleït en vers, quatre cents anys després,
el nostre poeta valencià Alameda i Vives, irònic i càustic.

Els "homes" dels contes

(61) ^{top}

Per a la nostra comprensió els personatges més dibuixats o construïts d'aquests volums són els homes. No és estrany, essent un home qui escriu. Aquesta diferenciació no es troba sols en aquests contes, ans a totes les literatures perquè els homes tenim pocs elements per a judicar les dones; per tant per a crear tipus femenins i això fins en els casos més felicitos de la literatura mundial.

L'home, igualment els homes, coneixem poc les dones, no per culpa nostra, sino per culpa d'elles mateixes. Dir que l'ànima femenina és un misteri no és altra cosa que un tòpic massa refregat. No hi ha tal misteri; hi ha desconeixença i aquesta no s'ha d'atribuir més que a l'home. És que les dones han escrit poc sobre elles. Hom coneix molts Diaris Intims masculins, però pocs de femenins. Té l'home materials psicològics suficients per a produir personatges femenins d'una vitalitat tan real i forta com la d'un Hamlet, per exemple? Manquen moltes confessions femenines com les d'Aniel o les de Rousseau per a què puguem dir que coneixem les dones. No obstant, les "dones" de Gonzales Martí, com altres "dones" famoses en altres literatures són ben reals segons el realisme que és possible captar l'home observador.

Al costat d'elles tenim els "homes" i els "ho-

de Gonsàles Martí ni que són figures senceres 62
pels quatre costats. Caldria insistir en l'estudi,
aprofundir-lo i veure quins homes hi ha en:

Meistre Josep l'Espaser; Robert de Nolla, el
crimer; Esteve, qui es ven per amor; Llorens Rebo-
lló, el notari de La caixa de l'anoquer; Lambert
d'Almagra, el d' Una al diable i una altra a Déu;
Porrinet, el bufó; Terrasset, el pastor cobler; Gaspar
de la Sanyera, el de La cova dels diamants i Domi-
riet, el de El geni ens acompanya fins la mort.
Encara n'hi ha d'altres de pura creació però ens
semblen prou significatius aquests, per a un mo-
trari de literatura.

Aquest darrer, Domiriet, aventurer malgrat
ell mateix, franc i simpàtic, agoravat i resolt re-
solut, desafia la mort, arrogant i valerós, i és l'he-
roi de la gesta que el transforma de treballador ma-
nual en Capità del Centenar de la Ploma.

Terrasset, el jove que tot dedicant-se a pastu-
rar ovelles i corders crea cobles, artista pel seu
natural, i que entra al servei de la capriciosa
Na Carroça de Vilavaquí de qui s'enamora, és una
figura simpàtica per la seva ingenuïtat. Ignorant
del ^{arabís} ~~metre~~ i de les intrigues de la Cort - i de la Cort del Rei
en Joan I - mor, suïcidat, als braços de l'"engoua-
ni", la gàrgola de la Hotgeta de l'Oli.
Porrinet, el bufó de Pere II, el del Penyalet,
home despert, geniós, occurrent que tenia la missió

de distraure el Rei amb humorades, parlaments ~~indiscrets~~ indiscrets i desvergonyits; però amb una fidelitat cap al seu senyor semblant a la d'un gos. (63)

Esteve, donzell formal, treballador, enamorat fins al sacrifici d'anar voluntari a la guerra; senzill fins el punt de deixar-se enganyar perquè el seu cor no coneix les malures.

Robert de Nolla, el coc enamorat de la cuina qui escriu un notable tractat de quisats; embromador i sentencier, irònic i ocurrent que intervé en les festes reials com un artista més dels que acollia Alfons III; el magnànim.

Lambert d'Almagro, caut i avariciós, ho-me d'enginy per tal d'enriquir-se, sense cor i sense consciència, trallicant del regne XV° en aquella València de la que conservem joies arquitectòniques que ens honoren i que foren creades per aquets esperits comercials que en tenien una per al cos i una altra per a ~~l'ànima~~ l'espírit.

Però les dues figures masculines més recixides són, segurament, Misser Llorens el de La caixa de l'arrogner i Mestre Josep l'Espaser els dos fets d'una sòlida peça cadascú, complets, íntegres, sense cap manera de dubtes en l'obrar. Són dues figures molt humanes, rectes, justicieres, l'adversitat els prova i llurs actituds sempre són dignes. L'un es retira al convent, lluny de la vida mundanal on aquesta mundanal vida encava l'encalça. Ell,

l'antig espaser, fet de nervis i de músculs d'acer, reacciona com a home del món i si la vida conventual l'ha fet una mica místic aquest mateix misticisme el porta a defensar el Sant Crist de la Bona Mort i les seues joies amb una fúria tota arborada, amb aquella mateixa ardor vital que feu que travessara el cos de l'enemic cavaller a l'entrada de la seua obrador del carrer dels Uranyans quan no era altre sinó el popular i estimat Mestre espaser.

‡ i què dir de l'altre personatge, el notari Rebo-lló, qui té per a l'honor de la seua casa un gest no altre que medieval? Ningú, a la ciutat de València, més asenyat que ell. També el més confiat, sencer i recte, justicier i enèrgic; talentós i erudit; clar de concepte i noble de cor i comuisservatiu. Així el crea el novel·lista i així ha d'actuar en la vida, en els daltabaixos sentimentals que la seua esposa primer i, després la seua afillada, han de produir-li.

[l'home de lleis cristià que sap perdonar febleses dels cors femenins, mata. Mata dues vegades. Mata els homes que li roben l'Amor, l'honor. Ells, les dones, moren de tristor però ~~no~~ sense que misser Llorens tinga un mot d'acritud per a elles. Els assaltadors de l'honra de la noble casa paival caigueren al jardí de l'home just i sencer però sense d'amor. La seua fortuna, per a compliment

testamentari, anà a parar a l' Hospital d' innocents (65)
i lolls desemparrats.

Misser Llorens de Rebol·ló és, al nostre entendre,
el personatge més recixit de tots els personatges
que fins ara ha creat la fecunda imaginació
d'aquest escriptor honra de les lletres valencianes.

***

~~Firma~~

Av. Fins ací, usaltres, ara. No hem fet ni
desflorar uns dels diversos aspectes dels Contes del
pla i de la muntanya per valorar-los. L'estudi
complet es podrà fer - i s'ha de fer, imprescindiblement - en editar-se el volum tercer ja anun-
ciat. Per altra part, un estudi més ample es farà
quan es publiqui la novel·la, també d'ambient
medieval, titulada "Sobre tot la Fe," ja escrita total-
ment, que ens ha promès aquest excel·lentíssim
escriptor que tant estimem: don Manuel González
Martí, glòria de València.

He dit.

Carles Salvador

Ciutat de València, 4 Gener 1949